

Dogodilo

Arhiva advokatske kancelarije "Varadi" iz Zrenjanina koja zahvata tri veka i četiri države, koja je pisana na četiri jezika i tri pisma, u interpretaciji Tibora Varadija na duhovit način dočarava duh različitih vremena u jednom malom mestu u Vojvodinu koje su negdašnji tabloidi iz Budimpešte, Beča pa i Amerike proslavili izveštavajući o ljubavnim aferama, spletkama i skandalima habsburških plemića koji su tamo svraćali

Piše: Ivan Ivanji

Akademik, pravnik, profesor univerziteta, ministar pravde u vladi Milana Panića, predstavnik Srbije u međunarodnim procesima Tibor Varadi upravo je zaokružio neobičnu trilogiju. Posle *Spisi i ljudi. Priče iz advokatske kancelarije* (2015) i *Put u juče. Priče iz advokatske arhive* (2017) u izdanju *Akademске knjige* iz Novog Sada ovog proleća objavljena je i knjiga *Dogodilo se u Ečki*, napisana na osnovu spisa iz porodične advokatske kancelarije osnovane krajem 19. veka.

O knjigama Tibora Varadija ne mogu da pišem kao normalan recenzent, ne samo zbog toga što smo prijatelji, već, više ili gore od toga, zbog toga što smo obojica uneli svoje međusobno isprepletene porodice u literaturu. Varadi mog dedu imenom i prezimenom pominje već na 11. strani u svojoj novoj knjizi, ja njegovog dedu na 162. strani svog romana *Poslednji potez* i 165. strani romana *Smrt u Monte Karlu*, takođe neprikriveno, pod pravim imenom i prezimenom. Zbog toga njegova dela doživljam kao da u njima teče i nešto moje. Iako je Tibor deset godina mlađi od mene, ta se razlika s vremenom smanjivala, pa

se u Ečki

se danas čini da smo savremenici koji iz raznih perspektiva posmatraju prošlost.

PRAVO I BELETRISTIKA

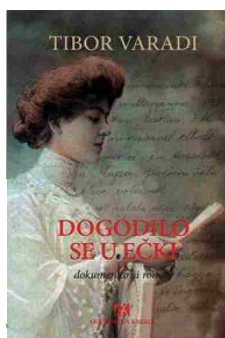
Iako je Tiborov deda bio advokat mog dede, Tiborov otac advokat mog oca, a njegov stariji brat završavao neke poslove za svoju tetku, sestru i mene, njega nisam upoznao kao pravnika, već 1969. godine kao mladog mađarskog književnika, urednika modernog, drskog, zanimljivog časopisa "Új Symposium". Potisnuta literarna žica njegovog bica ponovo je isplivala na površinu kada je preuzeo Arhivu advokatske kancelarije "Varadi" koja zahvata tri stoleća i četiri države, čija su dokumenta ispisana na četiri jezika – mađarskom, nemačkom, latinskom i srpskom – i na tri pisma – latini, gotici i cirilici, ne mrdajući se pritom iz gradića koji je za to vreme stalno menjao imena – Nagy Becskerek, Veliki Bečkerek, Petrovgrad, Grossbetschkerek i Zrenjanin. Za Varadija je ta arhiva bila kao zakopano blago. Naslovima prve dve knjige trilogije još uvek stidljivo ukazuje na poreklo ideja, treću već smelije naziva dokumentarnim romanom. Mirno je mogao i jednostavno da kaže da je to roman, mnogo toga je u svetskoj književnosti dokumentarno, a da to nije naglašeno podnaslovom.

Samo jedan primer. Maja 1772. godine u nemački grad Veclar doselio se mladi pravnik da kao praktikant upotpuni svoja znanja na tamošnjem vrhovnom sudu, pošto je doktorat prava stekao i advokatsku kancelariju otvorio u Frankfurtu na Majni. Na osnovu dokumenata o samoubistvu koje se dogodilo u krugu njegovih poznanika, a sa čijom je dokumentacijom bio upoznat, već 1774. je objavio roman koji će postati prvi bestseller u istoriji književnosti. Radi se o sinu i unuku pravnika Johana Wolfgangu Geteu i o *Patnjama mladog Vertera*. Iako je ubrzo stekao slavu kao literata, postaće "član tajnog saveta", praktično ministar u vladi kneževine Vajmar-Ajzenah, ali je srećom nastao da piše.

AUTOR I NJEGOVO NOVO DELO: Tibor Varadi

Fotografije: Miroslav Dragojević

Cini mi se da se Tibor Varadi sve dok ga ja nisam upozorio nije setio da je baš kao i on Gete bio sin i unuk advokata i kasnije ministar, te da je koristio pravničku dokumentaciju da bi pisao beletristiku. Što se tiče *Fausta*, u kome neudata devojka ubija svoje čedo, mladi Gete je u svojoj doktorskoj disertaciji razmatrao da li čedomorstvo bez presedana treba da se sankcioniše smrtnom kaznom, u suštini se zalagao da to pravilo treba zadržati, pa ga je i u praksi primenio kada je kao ministar odbio da potpiše predlog za amnestiju za jednu mladu majku koja je počinila čedomorstva u Vajmaru, ali je pritom napomenuo da "među doktorima pravnih nauka" ima i "odstupajućih mišljenja".

Za razliku od Getea, Tibor Varadi je praktirajući međunarodno pravo i radeći kao profesor na univerzitetima u Novom Sadu, Budimpešti i Sjedinjenim Američkim Državama zapostavio beletristiku sve dok se nije penzionisao. Sa uzdahom konstatujem: "Šteta."

HABSBURŠKI KAŠTEL

Poneko će uzimajući u ruku novu Varadijevu knjigu časkom proveriti na Guglu šta li je Ečka. Saznaće da je to selo nekoliko kilometara udaljeno od Zrenjanina sa oko 4000 stanovnika, pretežno Srba, Rumuna i Mađara, a da je po legendi ime dobilo po mladoj supruzi hunskog osvajača Atila zvanog Bič Božji koji je u 5. veku na svom pohodu na tom mestu sagradio vojni logor. Ečka je poznata i po svom "kaštelu" – mi smo ga zvali "dvorac" – na čijem otvaranju je sviralo devetogodišnje čudo od deteta Franc List, a posećivali su

ga Habzburgovci. Za mene je to bilo izletišta na koje sam išao sa školom, a Tibor je čak i Begejom od Bečkereka plivao do tamo. Kasnije sam posećivao umetničku koloniju u Ečki koja je osnovana 1956. godine. Poznato je i ribarsko gazdinstvo Ečka gde se – po mom mišljenju – služi riba iz ribnjaka sa ukusom piletine i piletina sa ukusom ribe.

Do čitanja nove Varadijeve knjige ništa nisam znao o vlasnicima kaštela, njegovim važnim posetiocima, ljubavnim intrigama, suđenjima o kojima su pisali tadašnji tabloidi u Budimpešti, Beču, pa čak i u Americi. Često je dolazio i austrijski prestolonaslednik Franc Ferdinand, a za razliku od Sarajeva, u Ečki niko nije hteo da ga ubije. On je voleo da ide u lov u šumi oko Ečke, a legenda kaže da je istog dana odstrelilo 1500 lisica i dva Rumuna, ali mislim da je što se lisica tiče broj ipak preteran.

Ne mogu ni približno da navedem sve pravne poslove koje je Advokatska kancelarija "Varadi" vodila kroz tri stoleća u vezi sa Ečkom, a na svakoj stranici se otvaraju nove ideje za nove romane, jer autor ne prepričava hladno ko se protiv koga pamićio i kakve je argumente koristio, pa se ne zaustavlja ni sa upoređivanjem sa političkim i inim procesima današnjice ili opisanim u romanima, na primer Balzakovim, nego kaže šta on misli da su protagonisti mogli da misle, što je beletristika, "lepa književnost", a ne puka dokumentaristika.

SPLETKE I LJUBAV

Tokom tri veka, kroz feudalizam, građanski pravni poredak i više država sa različitim pravosuđem i zakonima, čini se da je glavna opsesija vlasnika ogromnog imanja i kaštela bila kako da celinu poseda odbrani, ne od proleterijata ili osvajača, nego od nadobudnih zetova. Jedan od glavnih

SA PROMOCIJE: K. Lazić, T. Varadi, I. Ivanji, D. Velikić i M. Ristović u UK Stari Grad

junaka je adutant i prijatelj Franca Ferdinanda grof Feliks Harnonkur. Francuski list "Figaro" 1900. godine tvrdi ne samo da je Harnonkur doveo Franca Ferdinanda u Ečku, nego da se on baš tu tajno venčao sa Sofijom Hotek, koja će zajedno sa njim biti ubijena u Sarajevu. To, doduše, nije istina, venčao se sa njom tek pola godine kasnije u Češkoj, a da li su u Ečki – rečju koju pravnici sa slašću koriste – već "konzumirali" bračne mogućnosti ostaje da se nagađa.

Ne mora se nagađati, jer je sudski dokumentovano, da je grof Feliks dolazio u Ečku maskiran u rumunskoj narodnoj nošnji da bi se udvarao naslednici vlasnika poseda Lazara. U knjizi Varadi objašnjava: "Valjda je verovao da tako bolje prikriva svoj identitet nego da je izabrao austrijsku ili mađarsku nošnju. Da sam tada živeo, verovatno ga ni ja ne bih prepoznao." Arnonkur je uspeo da se oženi Marijanom Lazar 1887.

Varadijev deda je zastupao kćerku Feliksa Harnonkura groficu Mariju Lujzu Harnonkur, koja je od kuće pobjegla sa vaspitačem dece Karoljem Karstenom, zbog testa menta njene majke. Ona izjavljuje da je njen otac bio "na prosjačkom štapu" i zbog toga se oženio njenom prebogatom majkom.

Zanimljiv je i parnični postupak protiv sobarice Paule Frejer iz 1912. godine, koja je optužena da je "sve četvoro vrata koja vode u odaje Feliksa Harnonkura mlađeg, kao i otirače pred vratima, natopila alkoholnim terpentinom i zapalila gorućom svećom". Tužilac je smatrao da se radilo o pokušaju ubistva, branilac je tvrdio da je Paula bila "rastrojena", jer je mislila da se neka Agneš Horvat, na koju je bila ljubomorna, te noći nalazila u sobi mladog grofa i da je samo htela da ga uplaši. Varadi na ovom mestu citira Balzaka: "... gre-

sima, dvorjanima, nesrećama i ljubavima poznata je samo sadašnjost", i dodaje: "Ne osporavam mudrost velikog francuskog pisca, ali Balzak nije video ečanske sudske spise, verovatno je da su se ljubavi i gresi oko Paule Frajer uobličavale u jednoj besperspektivnoj sadašnjosti."

To su samo neki konkretni slučajevi iz Varadijevog romana. Ljubavne i pravne intrige Arnonkura, njegove žene, kćerke, zeta, ostale dece, bežanja iz kaštela, ko je kada koga obljudio, čiji testament je kada iznuđen i pogažen, ne zauzimaju ni trećinu knjige, ali su nesumnjivo jedna od njenih okosnica. Bilo bi mnogo za film, preporučujem taj deo romana za televizijsku seriju.

DUH VREMENA U PARNICAMA

Isto tako zanimljive su desetine drugih, manjih slučajeva oko pronevere čizama ili riba, razmene šamara između barona i kuvara, pokušaji ubistva, ali i Varadijeve ironične pohvale pravosuđu kao takvom, jer se u vezi s prostitucijom drži pravilnika o "upotrebi škenskog tela za dobit" koji se odnosi na tadašnje javne kuće u Budimpešti i Bečkerek.

Ima reči i o komplikacijama prevodenja. Varadi opisuje dolazak jednog kolege i prijatelja iz Amerike, prijatno društvo u kome na početku svi učtivo govore engleski, ali malo-pomalo krenu na srpski, mađarski i rumunski. Amerikanac se hvali da je bio protiv rata u Vijetnamu i da je zbog toga više puta morao da beži u Kanadu, što je jedan od prisutnih sa divljenjem glasno prokomentarisao sa: "Bog te jebog!" Amerikanac pita Varadija šta je čovek rekao. Prvo, piše autor, ni sam nije znao šta znači ono "g" na kraju reči "jebog", izgovorio je to Mađar, valjda nije dobro znao kako se tačno kaže na srpskom, ali kako sad da

objasni šta to bog i kome treba da učini, pa još da to nije ružno, nego da treba da bude izraz divljenja i priznanja, pa posle kratkog razmišljanja prevodi sa "wow!" i svi su sve shvatili i bili zadovoljni.

Posebno mi se sviđa jedna parnica pokrenuta zbog 1000 kilograma ribe karaš čiju vrednost 23. marta 1943. – znači za vreme okupacije – potražuje Potrošačka druga državnih službenika (*Konsumgenossenschaft der Staatsbeamten*), a to je bivše gazdinstvo porodice Lazar-Harnonkur. Tužba je napisana na nemačkom jeziku i sa obaveznim završetkom "HAJL HITLER". Proces se ne završava za vreme rata, nego se prenosi u socijalističku Jugoslaviju, tužena je sad Alis Lovreković rođena Harnankur, a naslednik tužitelja je RANAPOZ, što je skraćena za "Radničko-službeničke nabavljačko-potrošačke zadruge". Parnicu je od Taborovog dede preuzeo njegov otac, koji je predložio da obe strane "batale čitavu stvar". RANAPOZ prihvata predlog, odustaje od potraživanja i svoje pismo završava sa "SMRT FAŠIZMU – SLOBODA!" Zašto nije dorečeno, kao što je tada bilo pravilno "...SLOBODA NARODU", ostaje misterija. Za sve to advokatskoj kancelariji Varadi isplaćeno je dinara 75,00 i time se parnica završava.

Nalazimo još desetak sličnih slučajeva. Na primer, kako je neko nekom u samoodbrani odgrizao prst. Čitajući ovu knjigu, nekoliko puta sam morao da je odložim, jer sam se tako glasno nasmejavao da više nisam mogao da je držim u ruci.

Tibor Varadi je nadmašio prethodne dve knjige trilogije, na dobrom je putu da nastavi u tom pravcu, jer pored širokog ne samo pravničkog nego i opšteg obrazovanja i načitanosti poseduje dve osobine koje se ne mogu naučiti, nego se poneki srećnik sa njima rodi: talenat i humor.

Varadi se, po mom mišljenju, priključio nekolicini važnih savremenih srpskih pisaca koji su istovremeno i vrhunski stručnjaci na različitim poljima, kao što su jedan od naših vodećih kardiohirurga Goran Milašinović ili sadašnji ambasador Srbije u Finskoj, pre toga dugogodišnji koordinator pravnog tima Srbije Saša Obradović, koji je na tom poslu donekle bio Varadijev naslednik. Tibor, naravno, ne treba da zaboravi lične i tuđe arhive i dokumenta, ali bi mogao i da pusti dizgine i piše romane.